

Foto: Ulrika Jansson, Länsstyrelsen i Dalarnas län.

Medeltida härbre samt tröskloge i Olperås

Det medeltida härbret samt trösklogen på gården Olperås i Färnäs har daterats till 1600-tal respektive 1300-tal. De timrade byggnaderna speglar en bebyggelsetradition med mycket lång kontinuitet. Byggnaderna byggnadsminnesförklarades 2020.

Beskrivning

Historik

Byggnaderna återfinns på gården Olperås i byn Färnäs som är en stor och tätbebyggd by, egentligen bestående av två byklungor som senare vuxit samman. Byn finns belagd i skriftliga källor sedan medeltiden men beboddes troligen redan under järnåldern. I byn finns flera medeltida timmerbyggnader bevarade, företrädesvis härbren och lador.

Enligt storskifteskartan från 1840 över Färnäs, finns ingen byggnad markerad på platsen där härbret står idag. Mycket sannolikt har härbret flyttats vid flera tillfällen då det uppvisar flera olika märkningar. På den historiska kartan finns dock en byggnad markerad motsvarande trösklogens placering. Då trösklogen även saknar flyttmärken skulle det kunna betyda att byggnaden stått på platsen sedan den uppfördes i början av 1600-talet.

Miljö

Gården Olperås ligger i sydvästra utkanten av byn i angränsning till odlingslandskapet som sträcker sig ned mot Siljan. Den består idag av två bostadshus, ett äldre och ett yngre, det senare sammanbyggt med ett stall. Därutöver finns en länga av ekonomibygnader där tröskladan ingår. Härbret är placerat strax utanför själva gårdsbildningen och står delvis i ett odlingsröse.

Byggnader

Härbret

Härbret är ett långsideshärbre med ingångsdörren placerad på långsidan och har genom dendrokronologi daterats till 1338–1345. Det högresta härbret vilar på stolpar i en kraftig syllram och är timrat av rundtimmer med rännknut. Flera stockar är troligen utbytta eller kompletterade i senare tid, sannolikt har timret i de båda gavelröstena bytts i sin helhet.

Knutskallarna är inklädda med knutbrädor, de få som är synliga uppvisar en något oregelbunden form, en del tydligt sexkantiga, andra med tendens till urnform. I nordöstra hörnet finns på väggbandsutskottets undersida en dekoration i form av kavelkrus. Troligen har sådana förekommit även på övriga tre utskott. Härbret är naturligt grånat med spår av rödfärgning på knutlådor och knuthjässor.

Taket är belagt med tvåkupigt lertegel, och under återfinns pärt på ett underlag av gles läkt. Den ursprungliga takkonstruktionen torde ha utgjorts av ett laggtak, vilket består av tätt lagda stockar eller kluvna stockar som löper mellan byggnadens gavelrösten. I konstruktionen finns spår som tyder på att taket tidigare varit brantare.

Ingången skyddas av ett förtak och dörröppningen flankeras av stående raka gåtar som troligen vidgats något i senare tid genom svagt rundade urtag. Dörrbladet består av två brädor som bearbetats genom sprättäljning, och är försedd med två bandgångjärn. Järnblecken som skyddar dörrbladets infästning är spikade med en typ av spik som ofta återfinns på härbresdörrar från medeltiden och fram till åtminstone 1750-tal. Spikens huvud är avlångt med midja och påminner om en åtta. Oftast förekommer endast ett fåtal av denna typ av spik vilket tyder på att den var betydelsefull. Spiktypen återfinns annars i de medeltida kyrkorna och symboliserar då de heliga korsspikarna.

I kanten av det inåtgående dörrbladets utsida samt i motsvarande läge på dörrgåtens insida upptäcktes vid undersökning fördjupningar av något konisk form med spår efter ett roterande föremål. Troligen rör det sig om sk vrideld som enligt uppgift gjordes inför annalkande farsoter och ansågs vara en renande eld. Fördjupningarna har troligen gjorts genom användande av en sk eld-drill, ett stycke av hårt träslag som sattes mellan dörr och dörrgåt för ändamålet. Detta spår av vrideld är troligen mycket sällsynt. På en av stockarna i nordöstra gaveln finns på insidan ett ovalt brännmärke, en sk skyddsbränning som förmodas haft en skyddande effekt.

Figur 1-2. Bräddörren har bearbetats med sprättäljning, och detaljer såsom järnbleck och spik är typiska för medeltiden.

Figur 3. Dekorativt kavelkrus i härbrets nordöstra hörn. Samtliga foton på denna sida: Ulrika Jansson, Länsstyrelsen i Dalarnas län.

Trösklogen

Trösklogen är en enkelloge med ingångsdörren placerad på byggnadens långsida mot gårdsplanen. Byggnaden är invändigt uppdelad två utrymmen som avdelas genom en avbalkning med logkista mitt för dörren där säden tröskades, med intilliggande loggolv för upplag av den tröskade säden och halmen. Dendrokronologisk provtagning visar att timret i byggnaden fälldes 1608–1609.

Byggnaden vilar på knutstenar och är timrat av rundtimmer med rännknut. De synliga knutskallarna uppvisar en sexkantig form. Timret i byggnaden är naturligt grånat och solbränt.

Takkonstruktionen utgörs av ett mångåstak, belagt med tvåkupigt lertegel. Under detta ligger ett lager pärt på en gles läkt. Tegeltäckningen sträcker sig utan synligt avbrott över intilliggande byggnad även om de utgör två separata byggnader.

Dörröppningen flankeras av stående raka gåtar. Dörrbladet består av tre stående brädor, och dörren är försedd med två utanpåliggande dekorerade bandgångjärn. På dörrbladets insida förekommer ett antal ristningar i form av årtal, initialer och bomärken. Låset är ett fällbomslås.

På gavelväggens insida på den plats där ljuset faller in då dörren öppnas förekommer ett flertal skyddsbränningar.

Figur 4. Trösklogen, daterad till 1600-tal. Foto: Ulrika Jansson, Länsstyrelsen i Dalarnas län.

Byggnadsminnesförklaring

Motivering till byggnadsminnesförklaringen

Det medeltida härbret samt trösklogen besitter ett synnerligen högt kulturhistoriskt värde och speglar en bebyggelsetradition med mycket lång kontinuitet. Det medeltida härbret torde vara en av landets allra äldsta bevarade profana byggnader. Trösklogen som sannolikt står på ursprunglig plats synes vara sällsynt då flertalet timmerbyggnader någon gång flyttats.

Byggnaderna ger tillsammans en angelägen historisk tillbakablick bland annat genom dess funktion och byggnadsteknik men berättar även genom sina uttryck för tro på övernaturliga företeelser något om dåtidens föreställningsvärld.

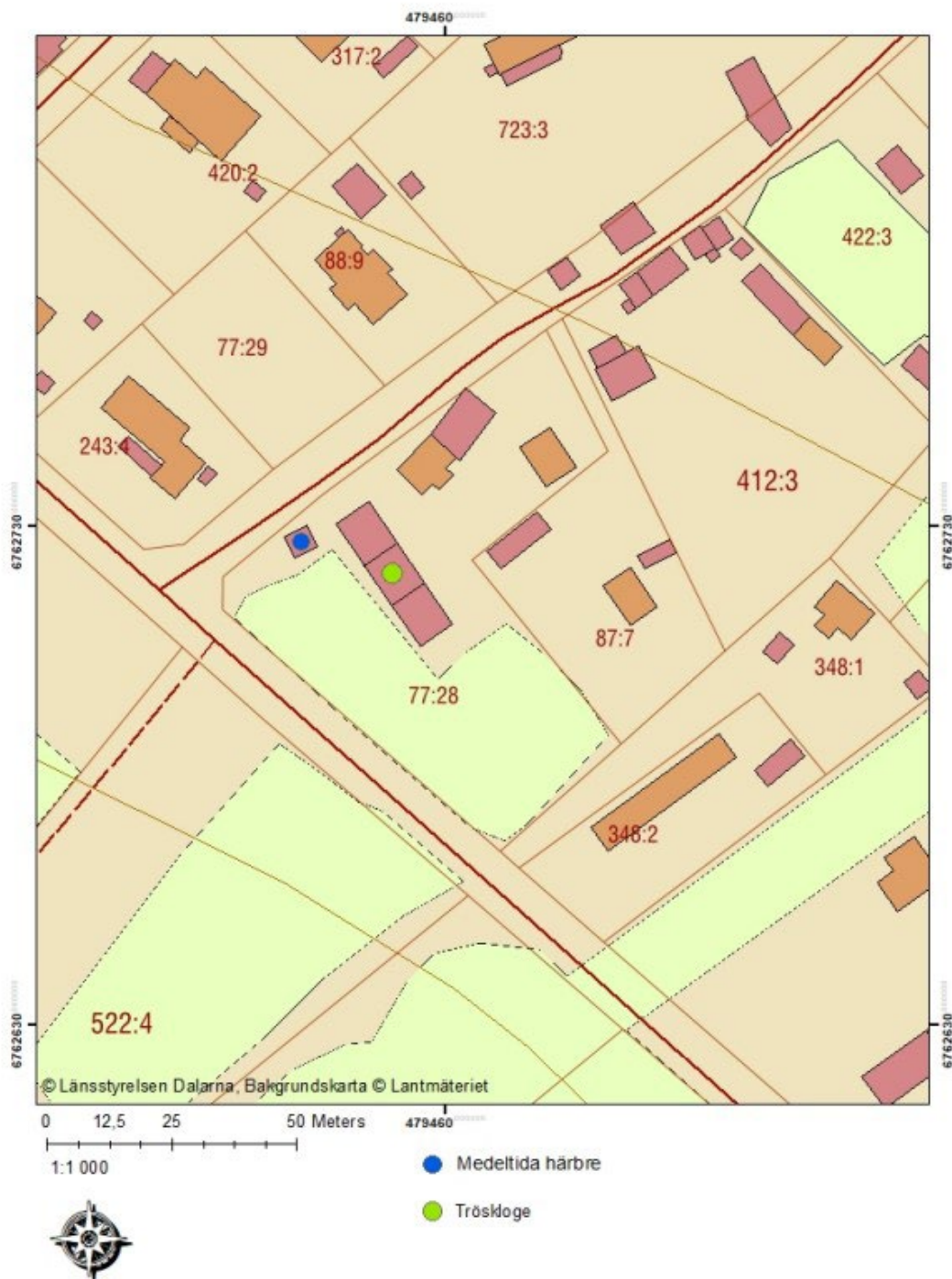
Skyddsbestämmelser

1. Byggnaderna får inte rivas, flyttas, byggas om eller på annat sätt förändras till sin exteriör.
2. Ingrepp får inte göras i byggnadernas stomme.
3. Ingrepp i, ändring av eller borttagande av äldre fast inredning får inte göras.
4. Byggnaderna skall underhållas så att de inte förfaller. Vård- och underhållsarbeten skall utföras på ett sådant sätt att det kulturhistoriska värdet inte minskar.

Om särskilda skäl föreligger för att ändra byggnadsminnet i strid mot skyddsbestämmelserna får länsstyrelsen enligt 3 kap 14 § kulturmiljölagen lämna tillstånd till sådana förändringar.

Situationsplan Färnäs 77:28

Bilaga 1 till beslut dnr: 432-2364-2019

Figur 1. Situationsplan Färnäs 77:28, ur beslut 04.06.2020.

Administrativa fakta

Kommun: Mora

Fastighetsbeteckning: Färnäs 77:28

Byggnadsminnesförklaring: 2020.06.04

Tillgänglighet: Kan upplevas på håll som en del i kulturmiljön i Färnäs.

[Byggnadsminnesförklaring Trösklada och härbre Olperås beslut 2020.06.04](#)
[Trösklada och härbre Olperås Riksantikvarieämbetets Bebyggelseregister](#)